

Jazykové ztvárnění emocí v románu *Alamut* a v jeho dvou překladech do češtiny

DOI: 10.4312/Obdobja.44.219-227

Hana Mžourková, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha;
mzourkova@ujc.cas.cz

Alegoriční román Vladimíra Bartola *Alamut* (1938) tematizuje vprašanja človeške volje in moči. To pomembno delo slovenske literature je bilo prevedeno v več jezikov, v češčino celo dvakrat. Prispevek na osnovi čeških prevodov predstavlja kvalitativno jezikovno analizo različnih čustev, opisanih v romanu. Osredinja se predvsem na to, kakšna čustva izražajo ženski in moški liki, katera čustva pri njih prevladujejo in katera jezikovna sredstva uporablja Bartol za njihov opis. Zaključna primerjalna analiza prikazuje, kako se, predvsem z vidika čustev in njihovega opisa, razlikujeta starejši in novejši češki prevod.

čustva, jezikovna analiza, lik v romanu, prevod, roman *Alamut*

The allegorical novel *Alamut* (1938) by Vladimír Bartol explores questions of human will and power. This important work of Slovenian literature has been translated into several languages, including two Czech versions. This article presents a qualitative linguistic analysis of various emotions as described in the novel's Czech translations. It focuses on the types of emotions expressed by female and male characters, which emotions prevail, and the linguistic means Bartol employs to portray emotions. The concluding comparative analysis shows how the older and modern Czech translations differ, especially in their depiction of emotions.

emotions, linguistic analysis, character in a novel, translation, *Alamut*

1 Úvod

Přestože román *Alamut* Vladimíra Bartola nezískal v době svého vydání (1938) v literárních kruzích mnoho kladných ohlasů, na přelomu tisíciletí se toto dílo opět dostalo do centra pozornosti a v současné době zaujímá významné místo ve slovinském literárním kánonu.¹ Jde o jedno z nejznámějších děl slovinské literatury, a to celosvětově – bylo přeloženo do více než dvaceti jazyků, do češtiny dokonce dvakrát (viz dále). K »znovuobjevení« a kladnému hodnocení Bartolovy prózy jistě přispěl její filozofický přesah a kulturněhistorická situace posledních desetiletí. Tento alegorický román, vydaný v předvečer druhé světové války, tematizuje otázky lidské vůle a moci, morální dilemata i lidskou slabost a sklon nechat se zaslepit intrikami a klamy silných vůdců.

1 Děkuji anonymnímu recenzentovi za upozornění na skutečnost, že v době svého vydání nebyla Bartolova próza kritikou přijata zcela pozitivně. Podrobněji k dobovému hodnocení románu *Alamut* viz Komel (2012: 356).

Děj románu se odehrává v muslimském prostředí, hlavním »hodinářem«, původcem mechanismu, jenž prostřednictvím oklamaných stoupenců ovlivňuje soukolí dějin, je Hasan e Sabbáh zvaný Seiduna. Na cestě za vítězstvím tento stratég s chladnou rozvahou využívá a podle potřeby i likviduje své následovníky. S ohledem na tuto postavu i na maskulinní muslimský svět jako takový se proto nabízí otázka, zda a jakou roli budou ve fikčním světě tohoto románu zaujímat emoce. Na hradě Alamut je však prostor, v němž jsou vytvořeny podmínky pro interakce mezi »mužským« a »ženským« světem – harém. Toto místo s tajemstvím, které je zároveň světské i posvátné (Hodrová 1994: 5),² nabízí řadu možností pro vyvolávání a prožívání emocí jednotlivých postav i pro vyjadřování široké škály pocitů různými jazykovými prostředky.

V následujícím příspěvku nejprve v oddíle 2 stručně vymezím problematiku emocí a emocionality v jazyku a nastíním metodologické přístupy, které jsem při excepci a analýze jazykových dat využila. V oddíle 3 představím excerpovaný materiál, kterým je jazykové ztvárnění emocí, jež postavy románu *Alamut* prožívají a vyjadřují, a pokusím se zodpovědět následující otázky:

- Jaké emoce mužských a ženských postav se v románu objevují a které emoce (u jednotlivých pohlaví i v rámci pásma postav jako celku) převažují?
- Které postavy jsou nejvýraznějšími nositeli emocí?
- Jakými jazykovými prostředky jsou tyto emoce ztvárňovány?

Jak již bylo zmíněno, román *Alamut* byl do češtiny přeložen dvakrát, a to s odstupem více než 50 let – v roce 1946 byl vydán překlad Jaroslava Závady a v roce 2003 překlad Aleše Kozára. Kromě výše uvedených otázek se proto na emoce zachycené v románu *Alamut* zaměřím ve 4. oddíle také z hlediska translátologického, přičemž si položím otázku: Jak k textu a k práci s lexikem vztahujícímu se k emocím přistupoval zástupce starší (Jaroslav Závada) a současné (Aleš Kozár) překladatelské generace?

2 Emocionalita v jazyce a vybrané možnosti jejího uchopení

V oblasti psychologie je emoce definována jako »široká škála citových prožitků a doprovodných fyziologických změn [...] hodnotící, záporné či kladné reakce na podnět; pojem širší než cit, zastřešující subjektivní zážitky libosti a nelibosti provázené fyziologickými změnami, motorickými projevy« (Hartl, Hartlová 2010: 126). V jazykovědě se »citový postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti« (Lotko 2003: 32) označuje pojmem emocionalita, popřípadě emocionálnost (Křístek 2016: 461), někdy též emotivnost (např. Volková 1992). Emocionalita je obvykle kladena do souvislosti s expresivitou, tedy lexikálními prostředky vyjadřujícími citové a volní vztahy mluvčího ke sdělované skutečnosti (Křístek 2016: 461), avšak emocionalita je pojmem užším – co je expresivní, je vždy emocionální, avšak nikoli naopak (Miko 1969: 61).

Než přistoupím k vlastní analýze jazykového ztvárnění emocí a emocionality v románu *Alamut*, je třeba objasnit, co v tomto textu chápu jako emoci a co jako její zprostředkování. Přístupy jsou totiž velmi různé. Psycholog Paul Ekman, který své

2 Harém – místo světských radostí, je v románu *Alamut* využíván jako nástroj klamu a manipulace a je prezentován jako Alláhovy rajske zahrady – tedy místo posvátné (viz též oddíl 3.1).

bádání zaměřil právě na emoce, vytvořil jejich detailní popis, respektive ve své monografii *Odhalené emoce* (2015) předkládá mimo jiné souhrn vizuálních i fyziologických projevů, které vyjadřují konkrétní emoci; podobné popisy nezřídka korespondují s tím, co jazykověda nazývá jazykový kontext, tj. slovní okolí konkrétního výrazu, které napomáhá k lepšímu pochopení jeho významu (Mareš 2016: 884).

V tomto příspěvku jsem se při analýze jazykových dat a jejich následné interpretaci rozhodla uplatnit multidisciplinární, lexikografický a translatologický přístup (jemu se věnuji ve 4. oddílu). Z hlediska lexikologického jsem se zaměřila na slova a slovní spojení vztahující se k emocím, respektive vyjadřující emocionalitu, přičemž jsem v úvahu brala i jejich bezprostřední, někdy též širší slovní okolí, neboť to tvoří významnou (pragmatickou) složku významu vybraných lexémů. Jádrem excerpovaných textových úseků jsou nezřídka tzv. slova pocitová. V pojetí Moniky Schwarz-Frieselové (2013) jsou to zaprvé slova popisující nějakou emoci (*Emotionsbezeichnende Wörter*), konkrétně například *strach*, *radost*, *nenávisť* aj., zadruhé slova zprostředkovávající emoce (*Emotionsausdrückende Wörter*), např. *poděšeně*, *blažený*, *tesklivo* aj. Jak však v následujícím oddíle při popisu excerpovaného materiálu ukážu, jazykové ztvárňování emocí je v literárním textu často velmi komplexní, citová rozpolezení postav mohou mít smíšenou povahu (např. mohou vyjadřovat zároveň radost i smutek nebo hněv i strach) a z hlediska rozsahu bývají ztvárnění emocí také pestrá, obvykle se neomezuji jen na spojení dvou či tří slov.

3 Emoce a emocionalita v románu *Alamut*

3.1 Prostor a postavy³ románu

Dříve než popíšu vlastní excerpci jazykových dat (emocí vyjadřovaných jednotlivými postavami) a představím výsledky jejich analýzy, je nutné velmi krátce představit prostředí románu *Alamut* a zmínit hlavní postavy.

Děj románu je situován do středověké Persie, kde na opevněném hradu *Alamut* v horách vychovává Hasan e Sabbáh, přezdívaný Seiduna (nový prorok), elitní bojovníky, fedaje. Mezi nejlepší z nich patří Ibn Tahir, Jusuf, Sulajmán a Obeida. Těm je také umožněno navštívit Seidunovy rajske zahrady, v nichž dívky – věčné panny, hurisky, splní každé jejich přání. S pomocí této intriky (lži, že pravému prorokovi byly klíče od ráje svěřeny samotným Alláhem) podporuje Hasan dokonalou iluzi své naprosté moci a ze svých fedajů vytváří asasíny připravené položit za něj svůj život.

Do děje čtenáře uvádí příběh nejmladší z dívek – Chalimy, která v první kapitole přichází do skryté zahrady (harému) a spolu s dalšími dívkami se pod vedením Miriam, jež je Seidunovou důvěrníci, učí tanci, zpěvu, básnickému i milostnému umění a znalosti koránu.

3.2 Kritéria pro výběr jazykových dat a jejich třídění

Při excerpování jazykových dat pro následnou analýzu jazykového ztvárňování emocí a emotionality v románu *Alamut* jsem postupovala následujícím způsobem: text románu jsem

3 Užívám grafickou podobu jmen podle překladu Aleše Kozára, neboť odpovídá současným pravidlům pro transkripci arabských jmen do češtiny.

procházela manuálně, jelikož jsem předpokládala, že dostupné korpusové nástroje,⁴ které slouží např. pro hledání klíčových slov či zjišťování míry sémantické podobnosti, nejsou pro můj výzkumný záměr vhodné. Rozhodla jsem se postupovat cestou kvalitativního výzkumu a vytvořit omezenější, avšak pokud možno reprezentativní vzorek jazykových dat. Jsem si vědoma, že manuální přístup s sebou nese určitá úskalí, a přestože jsem se snažila excerpovat maximální objem zřetelně vyjadřovaných emocí, mohly mi některé výskyty uniknout. Rovněž si uvědomuji problematičnost třídění popisů emocí do několika vymezených skupin, neboť vyžaduje určitou míru zjednodušení, aby počet analyzovaných emocí nenarostl do neúměrné výše. Rozhodla jsem se pracovat s následujícími kategoriemi – emocemi: *strach*, *radost*, *vzrušení*, *hněv*, *překvapení*, *smutek*, *odpor*, které zmiňuje i Ekman (2015), k nimž navíc doplňuji *stud* a *bezradnost*. Celkem tedy vytvářím 9 kategorií emocí, které se mohou i vzájemně kombinovat (viz níže).

Excerpci jsem ze 14 kapitol románu⁵ získala 100 jednotek (jazykových celků různé délky⁶) k podrobnější analýze (ukázku dvou analyzovaných jednotek předkládám v Tabulce 1). U každé jednotky jsem zaznamenávala: a) jméno konkrétní postavy, b) jí vyjadřovanou emoci (popřípadě emoce, jelikož se v textu objevovaly i směsice dvou či tří emocí), c) jádro fráze – plnovýznamové slovní druhy, které se v analyzovaném úseku textu vyskytovaly (tj. např. sloveso + podstatné jméno), d) konkrétní doklady, jež jsem uvedla ve všech třech analyzovaných podobách: ve slovinském originálu, českém překladu Jaroslava Závady a českém překladu Aleše Kozára. U každého ze jmenovaných dokladů jsem doložila číslo kapitoly a stranu.⁷

4 Více o korpusových nástrojích např. zde: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:nastroje>.

5 Román je členěn do 18 kapitol, avšak ve 2., 4., 5. a 13. nebyla k dispozici relevantní jazyková data.

6 Nejdelší úsek zkoumaného vzorku měl 26 slov, nejkratší 2.

7 Údaje o stranách z českých překladů odpovídají tištěným knihám, slovinský originál jsem měla k dispozici jako e-knihu. Čísla stran jsou zde proto orientační, odpovídají nastavení písma na hodnotu »large«.

postava	emoce	jádro fráze z hlediska slovních druhů ⁸	slovensky		česky (Závada)		česky (Kozár)	
			doklad	kap./s.	doklad	kap./s.	doklad	kap./s.
Chalima	stud	sloveso +	<i>Povesila je</i>	3/68	<i>Sklopila zrak</i>	3/61	<i>Sklopila oči</i>	3/93
		podst. jm.;	<i>oči in do</i>		<i>a začervena-</i>		<i>a začervena-</i>	
		předl.	<i>ušes zardela.</i>		<i>la se až po</i>		<i>la se až ke</i>	
		vazba			<i>kořínky</i>		<i>kořínkům</i>	
		podst. jm. + sloveso			<i>vlasů.</i>		<i>vlasů.</i>	
Chalima	radost	příd. jm. +	<i>Halima je</i>	3/70	<i>Halima ji</i>	3/63	<i>Chalima ji</i>	3/96
		sloveso	<i>vsa vzradoš-</i>		<i>radostně</i>		<i>sledovala</i>	
			<i>čena gledala</i> <i>za njo.</i>		<i>pozorovala.</i>		<i>radostným</i> <i>pohledem.</i>	

Tabulka 1: Ukázka excerpaného materiálu a jeho třídění.⁸

3.3 Analýza jazykových dat

3.3.1 Druhy emocí

Obecný přehled druhů emocí, které postavy románu *Alamut* v excerpaném vzorku vyjadřují, a četnosti jejich výskytu přináší Tabulka 2.

emoce	četnost jejího výskytu v dokladech
strach	30
radost	14
vzrušení	10
hněv	9
stud; překvapení	6
smutek	5
radost + smutek; vzrušení + strach	3
bezradnost; hněv + stud; vzrušení + stud; vzrušení + radost;	2
vzrušení + radost + smutek	
odpor; překvapení + strach; hněv + strach; vzrušení + radost + strach	1

Tabulka 2: Přehled emocí postav románu z hlediska frekvence.

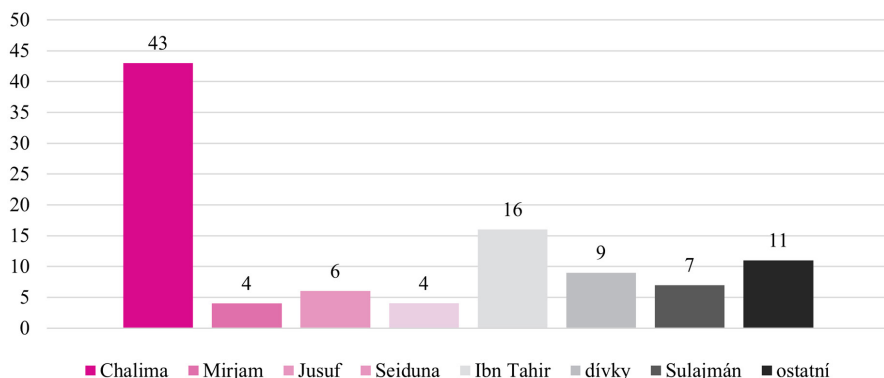
Z tabulky je zřejmé, že takřka třetinu emocí v excerpaném materiálu tvoří *strach*, s výrazným odstupem následuje *radost*. Rovněž se ukazuje, že poměrně často (18×) se objevují kombinace několika emocí. Zachytila jsem 7 kombinací dvou emocí a 2 kombinace tří emocí. V případě třetí nejčastější emoce, *vzrušení*, jsem v dané kategorii slo-

⁸ Údaj se vztahuje k slovnědruhovému ztvárnění ve slovenském originálu, překlady se mohou lišit.

učila pocity vyjadřující rozrušení z určité vypjaté situace i vzrušení navozené erotickou touhou. V některých pasážích románu se totiž popisované emoce mísily a bylo by velmi obtížné je jemněji rozlišovat.⁹

3.3.2 Postavy a jejich emoce

Graf 1 dokládá frekvenční distribuci vyjadřovaných emocí mezi jednotlivými postavami románu. Uvádím zde jednotlivé postavy,¹⁰ u nichž jsem v analyzovaném vzorku zachytila alespoň 4 výskyty emocí, postavy se 3 a méně výskyty emocí jsem sloučila do jednoho sloupce (konkrétně: Obeida, fedajové – po 3 výskytech, Fátima – 2 výskyty, Rokaja, Sulejka a Safíja – po 1 výskytu popisovaných emocí).

Graf 1: Jednotlivé postavy a četnost vyjadřovaných emocí.

Z Grafu 1 je zřejmé, že postavou, která v románu vyjadřuje emoce nejčastěji, je Chalima. Ta má také v románu významnou roli – jejím prostřednictvím je čtenář uváděn do děje. Nejvíce prostoru dostává Chalima příznačně v 1. a 3. kapitole románu (v excerpovaném vzorku jde o 33 dokladů emocí). Dívka, která je ještě dítětem, vyjadřuje nejširší škálu emocí: nejčastěji strach či radost, ale mnoho dalších. Jak je zřejmé z Tabulky 3 níže, jedinou emoci, kterou Chalima v románu nevyjadřuje, je *bezradnost* (tu prožívá pouze Ibn Tahir, viz dále). Chalima rovněž často vyjadřuje kombinaci několika emocí, např. *radost + smutek* (*Halimo je stisnulo okrog srca. Bilo ji je bridko in sladko obenem*, 1/35) nebo *hněv + stud* (*vsa rdeča od jeze in sramu*, 1/26). Díky Chalimě (celkově 43 výskytů projevů emocí) také v románu početně výrazně převažují emoce vyjadřované ženskými postavami – celkem 61 výskytů oproti 39 výskytům u mužských postav.

9 To se týká zejména postavy Chalimy, která do harému přichází jako zcela nevinná a s erotikou se teprve seznamuje.

10 Postavy uvádím v tom pořadí, v jakém se jejich emoce objevovaly v ději románu. Vzhledem k tomu, že dívky v harému a fedajové někdy vyjadřovali určitou emoci společně jako kolektiv, hodnotím je zde jako specifickou kategorii (typ postavy).

emoce (Chalima)	četnost jejího výskytu v dokladech
strach	12
kombinace emocí	9
radost	7
stud	4
smutek; překvapení; vzrušení	3
hněv; odpor	1

Tabulka 3: Přehled emocí vyjadřovaných Chalimou z hlediska frekvence.

Z mužských postav vyjadřuje emoce nejčastěji Ibn Tahir (16 výskytů), u něhož stojí za zmínku, že jako jediný mezi mužskými postavami pociťuje *bezradnost* (2 výskyty, např. *Ves zmeden in rozdvojen*, 12/252). Další emoce, které Ibn Tahir prožívá a jejichž pestrostí se blíží postavě Chalimy, jsou *strach*, *radost*, *vzrušení*, *stud*, *smutek* a *hněv*; stejně jako postava Chalimy také často vyjadřuje smíšené, kombinované emoce, např. *strach* + *hněv* (*Od strahu, od brezmočne jeze je škrtal z zobmi*, 18/352) či *vzrušení* + *radost* + *smutek* (*Od čudne, bolestne sladkosti se mu je zavrtelo v glavi*, 12/353).

3.3.3 Jazykové ztvárnění emocí

Co se týká způsobů vlastního jazykového ztvárnění emocí z hlediska slovních druhů a typů kolokací, v excerpovaných dokladech nepřekvapivě převažují spojení podstatného jména a slovesa, někdy doplněná o příslovce, např. *groza ga je spreletela* (*strach*, 17/336), *Oči so se Mirjam na široko razprle* (*strach*, 6/333). Excerpovaný materiál rovněž dokládá, že Vladimír Bartol záměrně volil stejné kolokační struktury, konkrétně např. vazby sloves s jmennou frází spojenou předložkou *od*, taková spojení se mezi doklady objevila 28×, např. *Deklicam so se razširile oči od začudenja* (*překvapení*, 9/182) nebo *vrisnila od bolečine in padla kakor kamen na tla* (*smutek*, 12/265). Hojná byla rovněž přirovnání s lexémy *kot* (2×) a *kakor* (11×), např. *Halimi je bilo, kot da je treščilo vanjo* (*překvapení*, 17/336), *Oči so se mu bliskale kakor zveri*. *Vrtel jih je, da se je videla belina, in besno škripal z zobmi* (*hněv*, 14/228).

K opakování dochází i u konkrétních lexémů, v jazykových dokladech se často objevovala slova jako *rdeč* (a příbuzné výrazy *zardeti* a *rđeti*, celkem 12×), *jeza* (8×), *sladko(st)* (7×), *groza* (či *grozničav*, celkem 11×), (*za*)*bliskati se* (3×), která se nezřídka vyskytovala ve spojení, např. *Rokaja je bila rdeča od jeze* (*hněv*, 11/240), *S sladko grozo se je zavedel* (*vzrušení* + *strach* + *radost*, 12/253). Ze slov popisujících nějakou emoci je nejčetnější slovo *strah* (9×) a *sreča* (3×).

Je třeba zdůraznit, že zmíněná opakování lexémů a kolokačních struktur jsou u Bartola důležitá a funkční, jde totiž o významný stylistický prvek, který se podílí na výstavbě románu a formálně ji vztahuje k estetice orientálních příběhů z koránu i širšího orientálního kánonu.¹¹ Z jazykového hlediska se tak pásmo postav románu *Alamut* pohybuje mezi jejich schematickým znázorněním (Seiduna – prorok, Ibn Tahir – hrdinný bojovník, Chalima – naivní dívka z harému), kterým je však dodána další aluzivní vrst-

11 Jistě lze zvažovat aluze na tzv. příběhy tisíce a jedné noci.

va, jež tento román v určitých ohledech přibližuje poetice expresionismu, v neposlední řadě i díky užívané symbolice, např. výrazy vztahujícími se k červené barvě (viz výše) či ke slovu *groza* (*grozničav*, *groznica*, celkem 11 výskytů).

4 Komparační sonda do dvou českých překladů románu *Alamut*

Zajímavá zjištění přináší i srovnání překladu románu *Alamut* od Jaroslava Závady (1946) a překladu Aleše Kozára (2003). Asi nejvýraznějším rozdílem mezi oběma texty je skutečnost, že Závada překlad na mnoha místech krátil, aniž by tyto zásahy nějak signalizoval. Ze 100 jednotek excerpovaných z originálu nebylo ve starší verzi překladu přítomno 25 (!). O důvodech Zavadova krácení lze jen spekulovat, jelikož se mi nepodařilo z dostupných zdrojů zjistit, zda k němu Závadu přiměl nakladatel, či šlo o překladatelovo vlastní rozhodnutí. Z pasáží, které se do překladu roku 1946 nedostaly, lze totiž usuzovat, že Zavadovou motivací mohla být jednak snaha učinit text méně popisným, jednak méně eroticky zabarveným, neboť z analyzovaného vzorku dokladů byly vypuštěny nejčastěji pasáže popisující stavy vzrušení postav, popřípadě kombinaci vzrušení a jiné emoce, a to celkem v 8 případech z uvedených 25. Vypuštěny byly tedy např. úseky: *Zastokal je od sladke bolečine* (12/255) nebo *Potem je zastokal kakor maček, ki ga je premagala sla* (17/338). Odstraňováním opakujících se figur však Závada bohužel svůj překlad ochudil o zmiňovanou stylovou vrstvu nesoucí estetickou funkci.

Další rozdíly v překladech pasáží, v nichž jsou popisovány emoce postav, lze rozdělit do tří skupin: první skupinu tvoří rozdíly způsobené časovým odstupem obou překladových textů:¹² některá překladatelská řešení tak z dnešního pohledu nutně působí zastarale nebo příliš knižně, např.: *Jinoši počali křičet radostí* (Závada, 8/134), *Mládenci vykřikli nadšením* (Kozár, 8/197). Do druhé skupiny patří ne zcela zdařilé překlady, v nichž je u Závady zřejmá interference jazyka originálu, např.: *upírala postrašené oči* (Závada, 12/192), oproti: *upírala své vystrašené oči* (Kozár, 12/283). Třetí skupinu tvoří překlady, u nichž je zřejmé, že Aleš Kozár užívá propracovanější styl a zároveň je věrnější významu originálu: *Plaho so stikale glave* (17/343), *Dávaly poděšené hlavy dohromady* (Závada, 17/258), *Výplašeně se tiskly k sobě* (Kozár, 17/395).

5 Závěrem

Způsoby ztvárnění emocí v románu *Alamut* lze chápat jako příležitost k uplatnění multidisciplinárního přístupu k literárnímu dílu. Proto jsem se v této studii pokusila doložit, že projevy emocí jednotlivých postav jsou zde významnou stylotvornou a významotvornou složkou poetiky románu. Způsobem jejich zobrazení autor odkazuje k starší i novější literatuře a propojuje středověký orientální prostor s moderními evropskými literárními směry. Jazykové ztvárnění emocí v románu *Alamut* je tak cenným zdrojem pro další intertextuální bádání, současně zdaleka nejsou vyčerpány možnosti dalších srovnávacích analýz jeho překladů, v nichž by bylo jistě přínosné pokračovat.

12 Výše jsem zmínila, že se překlady od sebe liší i z hlediska transkripce arabských jmen a pojmů – rozhodnutí Aleše Kozára přizpůsobit pravopis současným pravidlům vnímám jako zcela patřičné.

Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

Literatura

- BARTOL, Vladimír, 1946: *Alamut*. Prevod Jaroslav Závada. Praha: B. Stýblo.
- BARTOL, Vladimír, 2003: *Alamut*. Prevod Aleš Kozár. Praha: Albatros plus.
- BARTOL, Vladimír, 2016: *Alamut*. Ljubljana: Sanje. (e-kniha)
- EKMAN, Paul, 2015: *Odhalené emoce*. Brno: Jan Melvil.
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena, 2010: *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HODROVÁ, Daniela, 1994: *Místa s tajemstvím*. Praha: H&H.
- KOMEL, Mirt, 2012: Orientalism in Bartol's novel Alamut – »Nothing is true, everything is permitted«. *Annales XXII/2*. 353–366.
https://zdjp.si/wp-content/uploads/2015/10/ASHS_22-2012-2_Komel.pdf
- KŘÍSTEK, Michal, 2016: Expresivum. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (ur.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN. 461–462.
- LOTKO, Edvard, 2003: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- MAREŠ, Petr, 2016: Kontext. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (ur.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN. 884–885.
- MIKO, František, 1969: *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*. Bratislava: SPN.
- SCHWARZ-FRIESEL, Monika, 2013: *Sprache und Emotion*. Tübingen, Basel: A. Francke Verlag.
- VOLKOVÁ, Bronislava, 1992: K emotivní sémantice a sémiotice. *Slovo a slovesnost* LIII/1. 11–21.